

УДК 911.372 : 81'373.21 (477.72)

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2020.2.22>

Артем Горобець*

ТЮРКСЬКІ ОЙКОНИМИ НОВОТРОЇЦЬКОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Анотація: *Матеріали статті вперше висвітлюють систематичне вивчення тюркських ойконімів, що існують у Новотроїцькому районі Херсонської області. Часові рамки охоплюють кінець XVIII століття – першу половину XX століття. За результатами аналізу й узагальнення другого видання топонімічного словника Новотроїцького району Херсонської області автор створив базу даних тюркських назв існуючих поселень. Систематизацію цих топонімів здійснено згідно уніфікованої схеми у рамках комплексного підходу до краєзнавства. Автор продовжив вивчати географічні назви регіону в контексті введених авторських дефініцій «топонімічна гносеологія» та «топонімічний плюралізм». У таблиці курсивом виділено найбільш поширений формати тюркського ойконіму краю. У рамках топонімічної гносеології для окремих населених пунктів тюркського походження наведено кілька варіантів етимології.*

Зосереджено увагу на можливостях використання поданих матеріалів у процесі топонімічної соціалізації учнівської молоді. Отже, системне дослідження тюркських ойконімів Новотроїцького району Херсонської області оптимально створює умови розуміння: векторів заселення краю; часових рамок виникнення та перейменування поселень; етнічній картині території; господарській спеціалізації мешканців населених пунктів; трансформації природних умов регіону.

Ключові слова: *топоніміка, ойконіміка, тюркські ойконіми, топонімічна гносеологія, топонімічний плюралізм, топонімічна соціалізація*

У період глобалізації та домінування міждисциплінарного підходу в науці *топонімічна гносеологія*¹ іншомовних географічних назв локальних регіонів дає змогу провести паралелі щодо визначення точок дотику, які оптимально сприятимуть збереженню місцевих культурних традицій назівництва у контексті регіонального та світового розмежування адміністративно-ментальних кордонів.

Мотивацією даної статті виступив факт цілковитої відсутності системного дослідження тюркських топонімів Новотроїцького району Херсонської області, окрім праць А. Горобця² та епізодичної інформації з даного питання (стосовно назв селищ краю) у роботах М. Авдальяна³, С. Водотики⁴, З. Орлової⁵.

* *Горобець Артем Якович* – учитель географії Отрадівської ЗОШ I-III ступенів Новотроїцької районної ради Херсонської області, учитель-методист; методист вищої категорії; член Національної спілки краєзнавців України; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5908-7065>; e-mail: artemgor@ukr.net

¹ *Горобець А.* Годонімікон Новотроїцького району Херсонської області в контексті топонімічної гносеології // *Минуле і сучасність: Херсонщина. Таврія. Каховка: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Каховка, 14-15 вересня 2017 р.). Херсон: видавництво «Гілея», 2017. С. 66-69.

² *Горобець А.* Годонімікон Новотроїцького району Херсонської області в контексті топонімічної гносеології...; *Горобець А.* Особливості топонімоутворення Новотроїцького району Херсонської області. Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2013. 234 с.; *Горобець А.* Використання картографічних досліджень у вивченні ойконімів Новотроїцького району // *Наш край у картографічних дослідженнях XVI-XX ст.: матеріали VII обласних краєзнавчих читань* (27 січня 2017 р., м. Херсон) / за ред. З. Філончук. Херсон: КВНЗ «Херсонська

Мета статті – краєзнавчо-етимологічне дослідження тюркських назв населених пунктів, що існують на теренах Новотроїцького району Херсонської області.

З мети виникло основне завдання дослідження – створити базу даних ойконімів тюркського походження, що існують у межах новотроїцької локалізації.

Наука, що вивчає власні назви географічних об'єктів, називається топонімікою, а її розділ, що досліджує найменування людських поселень – міст, селищ, сіл, хуторів, їх частин тощо – ойконімікою⁶.

У межах Новотроїцького району Херсонської області розташовано 44 населених пункти: 2 селища та 42 села. Беручи до уваги факт населення даного регіону в XVIII ст. – 60-х рр. XIX ст. ногайцями, то й не дивно, що окремі поселення отримали тюркські назви. Усі вони, загальна кількість їх 11, зазнали перейменування протягом 1860-1864 рр., коли ногайці покинули дані території. Нині залишився лише один населений пункт тюркського походження, оскільки він був заснований у першій половині XX ст. (с. Качкарівка).

У процесі дослідження географічних назв краю в архівних, літературних і картографічних джерелах, було виявлено їх динамізм і неоднорідність у мовному відношенні, яку ми називаємо *топонімічним плюралізмом*⁷.

Отже, аналіз, узагальнення та систематизація тюркських назв існуючих населених пунктів краю здійснено за матеріалами другого видання топонімічного словника Новотроїцького району Херсонської області А. Горобця⁸ за уніфікованою схемою: назва тюркського ойконіму та його варіації (у рамках топонімічного плюралізму), сучасна назва населеного пункту, час заснування та перейменування на слов'янський лад, походження назви. Курсивом виділено найбільш поширену формацію тюркського ойконіму.

Таблиця 1

**База даних тюркських назв населених пунктів, що існують на теренах
Новотроїцького району Херсонської області⁹**

№ з/п	Тюркський ойконім і його формації	Населений пункт	Час заснування	Час/Дата перейменування	Етимологія
1	<i>Когенли</i> , Когупли, Когушли, Кеченли	с. Воскресенка	Не пізніше 1846 р.	1860-1864 рр.	Назва похідна від суміжного урочища Когенли
2	<i>Аірча</i> , Аірче, Аерча	с. Громівка	Не пізніше 1779 р.	1860-1864 рр.	Назва виникла від тюркського «air, airi» – «роз-

академія неперервної освіти», 2017. С. 8-11; *Горобець А.* Топонімічний словник Новотроїцького району Херсонської області. Видання друге: доповнене та перероблене. Херсон: Айлант, 2018. 84 с. й ін.

³ *Авдальян М.* Збірка статей з краєзнавства. Херсон: РІПО, 2010. 100 с.

⁴ *Водотика С.* Історія Херсонщини. Херсон, 2003. 202 с.

⁵ *Орлова З.* Из истории заселения Херсонщины. Херсон, 1993. 127 с.

⁶ *Горобець А.* Особливості топонімоутворення Новотроїцького району Херсонської області...

⁷ *Горобець А.* Використання картографічних досліджень у вивченні ойконімів Новотроїцького району ...

⁸ *Горобець А.* Топонімічний словник Новотроїцького району Херсонської області...

⁹ *Ibidem.*

					діляти, ділити, подвоєний, розгалуження, вилоподібний» та словоутворюючого афікса -ча(-чі). Аналізуючи різноманітні картографічні джерела, маємо кілька варіантів пояснення історичного ойконіма: 1) поселення виникло по обох берегах лівої притоки річки Ерча, так, що вона ніби ділила його на дві частини; 2) поселення розташоване поруч з місцем, де у річку Ерча впадає її ліва притока, мовби воно знаходиться у вилоподібному розгалуженні
3	Камрат, Конрат, Аонрат, Камрат-Казеут	с. Дружелюбівка	Не пізніше 1779 р.	15 квітня 1946 р.	Назва похідна від кримськотатарського «қойғат» – «каурий кінь» (стосовно розведення поселеннями коней даної масті)
4	Каіро-Тубал	с. Заозерне	Не пізніше 1907 р.	15 квітня 1946 р.	Назва виникла складанням географічних термінів: ногайського та кримського «каір» – «дрібний пісок», «пісок на дні річки», «піщані відкладення», тюркського «тюп» – «півострів, мис, затока» та перського «тубе, тепе» – «вершина, пагорб», за допомогою суфікса -ал. Тобто, Каіро-Тубал – «піщаний пагорб», «піщаний мис» (поселення розташоване на підвищенні, яке гострим кутом врізається у водний простір затоки Сиваш і складене піщаними наносами)
5	Качкарівка	с. Качкарівка	Не пізніше 1932 р.	Зміна назви не відбувалася	Назва означає «баран» (засновниками були чабани)

6	<i>Джан Теіт,</i> Таіт, Теіт, Талц, Тань	с. Новомиколаїв- ка	Не пізніше 1779 р.	1860- 1864 рр.	Не встановлено значення основи «теіт»
7	<i>Большой</i> <i>Ташкишкенъ,</i> Ташкишкенъ	с. Новомихайлів- ка	Не пізніше 1821 р.	1860- 1862 рр.	Назва виникла складан- ням основ: тюркського «таш» – «камінь, скеля, височина» та турецького «таш» – «камінь, кам'яний» і «кішкіне» – «маленький» і приєднан- ням до опорного компо- нента Ташкишкенъ озна- чення Большой (Вели- кий), що вказувало на розміри поселення. Тоб- то, буквально Ташкиш- кенъ – «маленький кам- інь», стосовно характеру території, на якій знахо- дилося поселення. Ойко- нім, ймовірно, виник за назвою ногайської родо- вої групи та переклада- ється як «Село роду Таш- кишкенъ»
8	<i>Джав-Кіргіз,</i> Джау-Кіргіз, Джан-Киргиз	с. Новопокровка	Не пізніше 1779 р.	1860- 1864 рр.	Назва похідна від суміж- ної балки Джав-Кіргіз, що утворена складанням основ: ногайського «джа- ни» – «новий, молодий» і «къргыз» – «киргиз». Тобто, Джавь-Кіргіз – «новий киргиз» (у дану місцевість переселялися племена киргизів, які й дали назву балці та піз- ніше заснували нове по- селення)
9	Сарибулат	сmt. Новотроїць- ке	Не пізніше 1816 р.	1860- 1864 рр.	Назва похідна від суміж- ної подової долини Сари- Булат, що виникла скла- данням означення у фор- мі турецького «сари» – «жовтий, блідий», відомо- го у більшості тюркських мов та іменної частини «булат», яка походить від

					тюркського «bulat», що, у свою чергу, походить від перського «pulad» і означає «сталь». Однак, напевно, терміном «булат» була замінена інша іменна частина складного ойконіму «булак», що походить від тюркського «bulaq» і більш раннього монгольського «bulag» і означає – «джерело або струмок мутної води». Таким чином, Сарибулат – це «жовте джерело» (через вміст у ґрунті значної кількості глини вода була жовтуватого, мутно-го кольору)
10	<i>Карачой, Корочой, Акермен, Акерман</i>	с. Одрадівка	Не пізніше 1820 р.	1860- 1862 рр.	До 60-х років ХХ ст. поселення мало дві тюркські назви: 1) Карачой, виникла складанням тюркської основи «кара» та основи турецького, кримського «кой, кей» – «село, поселення, квартал». Отже, Карачой – «чорне село». На території долини, напевно, мешкали вихідці з Кавказу «къарачай», тобто карачаївці – народ, який близький до кримських татар; 2) Акермен, яка утворилася способом складання двох основ: «ак» – «білий» і «kärman, kerman» – «фортеця, місто», що запозичене з монгольської «kerem» – «насип, стіна, фортеця, укріплення, місто, замок». Тобто, буквально Акермен – «біле укріплення», «біла фортеця». Ойконім, ймовірно, виник за назвою ногайсь-

					кої родової групи та перекладається як «Село роду Акермень»
11	<i>Койчі</i> , Кулче, Куіча	с. Сергіївка	Не пізніше 1779 р.		Аналізуючи різноманітні джерела, ми спостерігаємо відмінні варіації історичного ойконіма. Хоча частіше поселення зустрічалося під назвою Койчі. Спробуємо встановити етимологію кожного з них: 1) Койчі, виникло від турецького, кримського «кой, кёй» – «село, поселення, квартал» та -чі – словотвірний афікс; від османського «коі» – «маленька затока, вузький прохід» (поселення знаходиться на березі невеликої затоки); від кримсько-караїмського «коі, куі» – «вівця, баран» (поселенці займалися розведенням овець); 2) Кулче, від татарського «кўл» – «попіл» та -че – словотвірний афікс (можливо, назва похідна від кольору ґрунту) або від татарського «Кулчә» – «корж, хліб, спечений в золі» (можливо, назва похідна від діяльності мешканців); 3) Куіча, від киргизького «куйе», татарського «койә» – «сажа». Ойконім, ймовірно, виник за назвою ногайської родової групи та перекладається як «Село роду Койчі»
12	<i>Каракуй</i> , Каракуї, Кара-Куя	сmt. Сиваське	Не пізніше 1816 р.	1860-1864 pp.	Назва похідна від суміжної подової долини Каракуй, виникла складанням тюркської основи «кара», що вказується в усіх дже-

					релах як «чорний», або у варіантах на зразок «поганий» і ногайської основи «куйи», що перекладається як «колодязь». Тобто, Каракуй означає «чорний колодязь» (один із багатьох колодязів цієї місцевості відрізнявся від інших глибиною та запасами прісної води)
--	--	--	--	--	---

Таким чином, вперше системне дослідження тюркських ойконімів Новотроїцького району сприяє усвідомленню: векторів заселення краю; часових рамок виникнення та перейменуванню поселень; етнічній картині території; господарській спеціалізації мешканців населених пунктів; трансформації природних умов регіону тощо.

Топонімічна гносеологія тюркських назв населених пунктів новотроїцької локалізації не лише має краєзнавчу складову, але й ефективно сприяє *топонімічній соціалізації* учнівської молоді¹⁰ у контексті формування ключових компетентностей Нової української школи.

Сподіваюся, проведене дослідження стане рушієм подальших топонімічних розшуків новотроїцької локалізації та, можливо, уточненню наведеної етимології тюркських ойконімів.

Маю надію на *топонімічну колаборацію* з науковцями, краєзнавцями, які цікавляться топонімічними пошуками різноманітної локалізації й інтегрованими формами діяльності.

Artem Horobets

Turkic oikonyms of Novotroitsk localization

Abstract: The materials of the article for the first time cover a systematic study of Turkic oikonyms that exist within the Novotroitsk district of Kherson region. The time frame covers the end of the XVIII century – the first half of the XX century. Based on the results of the analysis and generalization of the second edition of the toponymic dictionary of the Novotroitsk district of the Kherson region, the author of the article created a database of Turkic names of existing settlements. Systematisation of these toponyms is carried out according to a unified scheme within the framework of an integrated approach in local lore. The author continued to study the geographical names of the region in the context of the introduced definitions of «toponymic epistemology» and «toponymic pluralism». The table highlights in italics the most common formats of the Turkic oikonym of the region. Within the framework of toponymic epistemology for some settlements of Turkic origin, several variants of etymology are given. The article focuses on the possibilities of using its materials in the process of toponymic socialization of student youth. Thus,

¹⁰ Топонімічна соціалізація учнівської молоді в позакласній роботі з географії / За ред. А. Горобця. Херсон: Айлант, 2016. 92 с.

a systematic study of the Turkic oikonyms of the Novotroitsk district optimally creates the conditions for understanding: the vectors of settlement of the region; time frame of origin and renaming of settlements; ethnic picture of the territory; economic specialization of the inhabitants of settlements; transformation of natural conditions of the region.

Keywords: toponymy, oikonomics, Turkic oikonyms, toponymic epistemology, toponymic pluralism, toponymic socialization